

นวัตกรรมจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน

The Innovation Management of Peat Swamp Forest by the Community

อรอุมา พรหมจรรย์ (Ornouma Promchan)¹
ปัญญา เลิศไกร (Punya Lertgrai)²
ชูศักดิ์ เอกเพชร (Chusak Ekpetch)³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน 2) ศึกษากระบวนการสร้างนวัตกรรมจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน 3) พัฒนานวัตกรรมจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน และ 4) ประเมินและปรับปรุงนวัตกรรมจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาได้แก่พื้นที่ป่าพรุของโรงเรียนวัดแหลมดินสอ ตำบลเกาะนางคำ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง จำนวน 366 ไร่ 1 งาน 07 ตารางวา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ตัวแทนชุมชนป่าพรุ 15 คน ผู้นำชุมชน 8 คน และนักวิชาการ/นักพัฒนา จำนวน 9 คน รวม 32 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจพื้นที่ แบบสัมภาษณ์เดี่ยวเชิงลึก แบบสัมภาษณ์กลุ่ม แบบสังเกต แผนปฏิบัติการการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน และแบบประเมินแผนปฏิบัติการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลที่ได้อภิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

ผลการศึกษาสภาพปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนพบว่าพื้นที่ป่าพรุมีลักษณะเป็นป่าพรุน้ำจืด มีน้ำท่วมขังตลอดปี มีพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ขึ้นอยู่ทั่วทั้งบริเวณสลับกันไป ประชากรรอบ ๆ บริเวณป่าพรุ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำการประมงชายฝั่ง ในปัจจุบันพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้ไม่ได้มีการจัดการดูแล หรือฟื้นฟูรักษาสภาพ

¹ ศึกษานิเทศน์ สาขาการบริหารนวัตกรรมการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

² รองศาสตราจารย์ ดร. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช : ประธานที่ปรึกษา

³ รองศาสตราจารย์ ดร. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี : อาจารย์ที่ปรึกษา

ป่าแต่อย่างใด ทำให้ป่าพรุต้องผจญกับปัญหาความเสื่อมโทรม ความร่อยหรอของทรัพยากรในป่าพรุอย่างรุนแรง

ผลการศึกษาระบบการสร้งนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน จากการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ พบว่าส่วนใหญ่ใช้แนวทางและรูปแบบที่คล้าย ๆ กัน ได้แก่ การปลูกป่าทดแทน การกำหนดกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากร การลงโทษตามกฎหมาย การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การจัดแบ่งพื้นที่ และการรวมกลุ่มสร้างอาชีพ เป็นต้น ซึ่งในการใช้มาตรการต่าง ๆ เหล่านี้จะสำเร็จ ล่วงได้ต้องเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีจิต อ่อนรักร้ออย่างแท้จริง

ผลการพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนพบว่า มีกระบวนการที่เป็นขั้นตอน 6 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาบริบทชุมชน 2) กำหนดปัญหา และวิเคราะห์ ปัญหา 3) ศึกษาเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบการจัดการทรัพยากรชุมชน 4) เชิดชูภูมิปัญญา ค้นหาศักยภาพชุมชน หาวิธีการแก้ปัญหา กำหนดเป็นแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดย ชุมชน 5) มีส่วนร่วมในการจัดการ ดำเนินการแก้ปัญหา และ 6) ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล

ผลการประเมินและปรับปรุงนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนพบว่า นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน มีความเหมาะสมตามประเด็นการประเมิน 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 พบว่า การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุของชาวบ้านในชุมชน สอดคล้องกับกิจกรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุในรอบปี เป็นไปตามฤดูกาล กับการปรับเปลี่ยนเป็นระยะของทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุ ชุมชนได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ตนเองได้มีส่วนร่วมในการ กำหนดไว้ ในการดำเนินการตามกิจกรรมหรือโครงการส่วนมากสามารถดำเนินการ ได้ประสบความสำเร็จด้วยดี และทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุ เพิ่มจำนวนมากขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 มาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน พบว่า นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุ โดยชุมชนมีความเหมาะสม ตามมาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน คือ 1) ด้านการใช้ ประโยชน์ในบริบทของพื้นที่เป้าหมาย 2) ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ 3) ด้าน ความเหมาะสมต่อบริบทชุมชนและสภาพพื้นที่ และ 4) ด้านความถูกต้องตามหลักวิชาการ

คำสำคัญ : นวัตกรรม, การจัดการพื้นที่, ป่าพรุ, กระบวนการมีส่วนร่วม,
การพัฒนา นวัตกรรม

Abstract

The purposes of this research were to: 1) study conditions and management's problems issues of peat swamp forest by the community, 2) study the construction process of innovation management of peat swamp forest by the community, 3) develop the innovation management of peat swamp forest by the community and 4) evaluation and reform the innovation management of peat swamp forest by the community. Areas used in this study was the peat swamp forest of Watleamdinsor School, Kohnangkam, Pakpayoon District, Phatthalung Province. The action of qualitative research methods. Informant from representing community forest, community leaders and academic / developers altogether 32 persons. The instruments used in research include survey form, single-depth interviews, focus group interview, observation form, management action plan of peat swamp forest and assessment action plan managed of peat swamp forest by community. Data collection by interviews, observation and focus groups. Data were then contents analyzed. The research found that,

Step 1 the studied to manage by the community forest area was found : Peat swamp forest was characterized as freshwater, flooded throughout the year. There were different species. The population around the swamp most farmers and coastal fishing. The current forest area is not managed care or restoring the forest in any way, swamp adventure with decadence. Wastefulness of resources in the swamp serious.

Step 2 the process of innovation management of peat swamp forest by the community, when to studied of forest management by communities of the prototype. Found that most of the guidelines and model similar including reforestation. The rules on the use of resources punished by law, management

of ecotourism, classified areas, and create professional integration, etc. The use of these measures will be required for completion of the process of community participation. There is a strong leader and a true spirit of conservation.

Step 3 results in innovation management swamp area by the community, found that, the process has six steps: 1) studying the community context, 2) determine and diagnose problems, 3) studying from the model community resource management community, 4) glorify wisdom; find the empowerment, finding a solution is determined by the community forest management plan for the area, 5) participate in the management and implementation and 6) the monitoring and evaluation.

Step 4 evaluation and improvement of the management innovation swamp area by the community, found that: The Innovation Management of Peat Swamp Forest by the Community was appropriate procedures, on both steps as follows. Step 1 found that, the exploitation of forest villagers consistent with the utilization of resources in the swamp area during the year. The seasonally adjusted periodically of resources in the swamp area. The community has been working very well in compliance with the regulations

has been involved in the set. In the implementation of activities or projects most can be carried out with great success. And the resources in the swamp area growing.

Step 2 Assess the 4 standards found that,

The resulted in the development of innovative the swamp management by local communities, the management plan of peat swamp forest with the participation of the community. Use the process participation in operation. Found that the management plan of peat swamp forest by the participation of community. Appropriate to standard of evaluate four aspects were: The innovation management of peat swamp forest by the community. To appropriate as to the evaluation standard in 4 issue were 1) useful of the area target, 2) the impossible to use, 3) to appropriate for the community

and area and 4) to correct of the academic.

Keywords : innovation, management, peat swamp forest,
participation of the community.

บทนำ

ป่าพรุ เป็นป่าไม้ไม่ผลัดใบ พบได้ในบริเวณพื้นที่ลุ่มต่ำ มีน้ำท่วมขังตลอดปี มีพรรณไม้ขึ้นหนาที่ระบบนิเวศของป่าพรุมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง เป็นแหล่งรวมของสรรพสิ่งมีชีวิตที่หลากหลาย เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับปลา แหล่งเพาะพันธุ์วางไข่และแหล่งอนุบาลตัวอ่อน มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชนในท้องถิ่น เป็นแหล่งกำเนิดของปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีพ เช่น เป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งเชื้อเพลิง การประกอบอาชีพนำมาซึ่งรายได้ที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจของชุมชน มีคุณค่าทางสังคม ประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนานพื้นบ้าน มีความสำคัญต่อระบบนิเวศและการป้องกันภัยพิบัติต่างๆ เช่น เป็นแหล่งซบน้ำช่วยป้องกันและลดความรุนแรงของอุทกภัย ช่วยรักษาความสมดุลของภูมิอากาศในท้องถิ่น เป็นแหล่งเก็บกักตะกอนดินและธาตุอาหาร ดูดซับสารพิษบางส่วนออกจากน้ำจากการตกตะกอน เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมนันทนาการ เช่น เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การศึกษาธรรมชาติ และมีความสำคัญในเชิงวิชาการ ก็คือ เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า และวิจัยความรู้ด้านนิเวศวิทยา (มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาและมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2550)

ปัจจุบันป่าพรุเหล่านี้ถูกรบกวนและรुकล้ำ ทำลายจนไม่เหลือความอุดมสมบูรณ์ และทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง สาเหตุมาจากการเพิ่มประชากรและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีซึ่งเป็นตัวเร่งและเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้พื้นที่ป่าพรุเสื่อมโทรม และลดลงอย่างรวดเร็ว มีการนำทรัพยากรธรรมชาติจากป่าพรุมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นจำนวนมากโดยปราศจากการจัดการดูแลอย่างเหมาะสม ไม่มีการฟื้นฟูอย่างจริงจัง การบังคับใช้กฎหมายไม่เข้มงวดและไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลกระทบต่อสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ ในหลายพื้นที่ประกอบกับมีการนำพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมทางการเกษตรไปใช้

ประโยชน์โดยมิได้คำนึงถึงศักยภาพของพื้นที่ ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ได้ก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรป่าพรุอย่างรุนแรงและกว้างขวาง (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2553)

พื้นที่ป่าพรุบริเวณตำบลเกาะนางคำ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ก็กำลังประสบกับปัญหาความเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง ทำให้เกิดปัญหาต่างๆมากมาย เช่น ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม และประเด็นโลกร้อน ซึ่งถือเป็นปัญหาสากลที่ทั่วโลกกำลังเผชิญอยู่ในทศวรรษนี้

โรงเรียนวัดแหลมดินสอ มีพื้นที่ป่าพรุที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ แต่ยังขาดรูปแบบการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสม จึงได้ดำเนินการหาวิธีการจัดการพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้มาหลายครั้ง แต่ไม่ประสบความสำเร็จและไม่มีแนวทางการจัดการที่เหมาะสม

ดังนั้น ในการจัดการพื้นที่ป่าพรุให้ประสบความสำเร็จและได้ผลที่ยั่งยืน วิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสม จึงควรเริ่มที่การสร้างตระหนักรู้ให้เห็นคุณค่า ผลกระทบที่จะเกิดกับตนเอง และต้องคำนึงถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม ซึ่งวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ก็คือการประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ก็คือ การแสวงหาความรู้ความจริงที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ ตรวจสอบได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีกลุ่มบุคคลเข้ามาร่วมกันเรียนรู้เพื่อรู้จักตัวเอง ชุมชนสิ่งแวดล้อม ให้เห็นปัญหาของตัวเองและเห็นทางแก้หรือทางออกจากปัญหา โดยลงมือปฏิบัติจริง ได้ผลจริงแก้ปัญหาได้จริง ซึ่ง กมล สูดประเสริฐ (2540) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(PAR) คือ การวิจัย ค้นคว้าและหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิม ๆ ต่างกันเพียงแต่ว่า PAR นั้น มีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนาและเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ร่วมงานรวมทั้งในกระบวนการวิจัยและในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย สอดคล้องกับ สุภางค์ จันทวานิช (2547) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) หมายถึง วิธีการที่ให้นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมวิจัยเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัยนับตั้งแต่การกำหนดปัญหา การดำเนินการ การวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนหาแนวทางในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรม

ผู้วิจัยจึงร่วมกับชุมชนในพื้นที่บริเวณรอบ ๆ ป่าพรุ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุ โดยให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการพื้นที่ การให้ข้อมูล การรับทราบข้อมูล ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลของการพัฒนา ร่วมกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน
3. เพื่อพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน
4. เพื่อประเมินและปรับปรุงนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ 4 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน โดยศึกษาบริบทของชุมชน ทั้งในด้านสภาพพื้นที่ สภาพสิ่งแวดล้อม แหล่งทรัพยากรที่สำคัญ สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี และสภาพปัญหาในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุ ปัจจัยและเงื่อนไขที่จะนำไปสู่สภาพปัญหาและการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหา สำรวจตรวจสอบข้อมูลในสภาพจริงจากการสำรวจ สังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์พื้นที่ การวิเคราะห์ชุมชน และการวิเคราะห์เชิงระบบ ด้วยการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์ (Ex-Post Facto Approach) ถอดบทเรียนชุมชน แล้วนำข้อมูลที่ได้ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์สำหรับเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุ เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนจาก 3 แหล่ง คือ ข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลภาคสนาม ได้ข้อมูลบริบทชุมชน ปัจจัยและเงื่อนไขที่นำไปสู่สภาพปัญหา และกรอบประเด็นการสัมภาษณ์เพื่อนำไปเป็นเครื่องมือในการศึกษากระบวนการสร้างนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนในขั้นตอน

ต่อไป นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูลแบบนิรนัย หรือ อุปนัย โดยการเปรียบเทียบข้อมูลแล้วนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา อธิบายเป็น ความเรียง

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษากระบวนการสร้างนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดย ชุมชน ได้ดำเนินการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ โดยประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และทฤษฎีจากฐานราก มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุชุมชนแบบมีส่วนร่วม ให้สอดคล้องกับบริบทชุมชน สภาพและปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุในปัจจุบัน โดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้ที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนต้นแบบที่ประสบ ความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับในการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วม การสำรวจ พื้นที่ด้วยตนเอง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสารของชุมชนนั้น ดำเนินการ เก็บข้อมูล จาก 3 แหล่ง คือ ข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลภาคสนาม ได้ครอบคลุมคิดที่นำไปสู่กระบวนการสร้างนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ในพื้นที่เป้าหมาย

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ดำเนินการ จัดสนทนากลุ่ม ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุในปัจจุบันของพื้นที่ เป้าหมาย หาวิธีการแก้ปัญหา และค้นหา นำเสนอแนวทางหรือกระบวนการจัดการ พื้นที่ป่าพรุที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนและสภาพปัญหา ตามรูปแบบที่ชุมชน ต้องการและมีความเป็นไปได้ โดยประยุกต์ใช้เทคนิคกระบวนการ AIC เก็บรวบรวม ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่ เกี่ยวข้อง การศึกษาบริบทชุมชน ที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม จากตัวแทนชุมชน ภูมิปัญญาชุมชน และนักวิชาการในพื้นที่ และการถอดบทเรียนจาก พื้นที่ต้นแบบมาจัดระบบข้อมูลหาความสอดคล้องเชิงเนื้อหา แล้วนำเสนอข้อมูล เชิงพรรณนา อธิบายเป็นความเรียง ในขั้นตอนนี้ได้วางแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดย ชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินและปรับปรุงนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ได้ดำเนินการประเมินผลการใช้นวัตกรรมและปรับปรุง พัฒนานวัตกรรมการจัดการ พื้นที่ป่าพรุตามลำดับขั้นตอน โดยเน้นการใช้ขั้นตอนของการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การทดลองตามแผนปฏิบัติการในพื้นที่เป้าหมาย ติดตามตรวจสอบและประเมินผล

โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม หลังจากที่ได้ดำเนินการทดลองในพื้นที่เป้าหมาย และได้ประเมินผลการใช้นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนแล้ว นำผลที่ได้จากขั้นตอนดังกล่าว มาใช้ในการพิจารณาปรับปรุงแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน พบว่าในอดีตพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้ ชาวบ้านได้สงวนไว้เพื่อให้โรงเรียนได้ใช้ประโยชน์จากไม้ในโรงเรียน แต่ไม่ได้จัดการดูแล ไม่มีการควบคุม หรือฟื้นฟูรักษาสภาพป่าแต่อย่างใด ทำให้ทรัพยากรป่าพรุลดลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้พื้นที่บริเวณโดยรอบของป่าพรุเป็นพื้นที่ที่มีการครอบครองของคนในชุมชน ที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้ง ทำให้มีการถ้ำเหย้าเสียและดินเลนที่เกิดจากบ่อกุ้งลงไปในพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้ เกิดการทำลายอย่างต่อเนื่อง ทำให้ป่าพรุต้องเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรม ปัญหาความร่อยหรอของทรัพยากรในป่าพรุอย่างรุนแรง

การจัดการพื้นที่ป่าพรุ

ในปี พ.ศ. 2550 โรงเรียนวัดแหลมดินสอ ในฐานะหน่วยงานที่เป็นผู้ดูแลพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้ ได้พยายามดำเนินการหาวิธีการจัดการพื้นที่ป่าพรุ ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด จึงได้ดำเนินการจัดประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ปกครองนักเรียนของโรงเรียนวัดแหลมดินสอ ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม เพื่อระดมความคิดเห็น หาแนวทางในการดำเนินการที่เหมาะสม ซึ่งในครั้งนั้นที่ประชุมมีมติเห็นชอบให้มีการทูลเกล้าฯ ถวายที่ดินบริเวณป่าพรุแห่งนี้รื้อรับตามโครงการพระราชดำรินิสมเด็จพะนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ แต่เกิดปัญหาขัดแย้งกับชาวบ้านที่เข้าครอบครองที่ดิน เมื่อเกิดปัญหาดังนี้ จึงส่งผลให้การวางแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุในครั้งนั้นตกไป

ต่อมาในปี 2554 โรงเรียนวัดแหลมดินสอและคณะกรรมการชุดเดิม ได้ประชุมวางแผน เพื่อหาแนวทางการจัดการพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้อีกครั้ง โดยได้มีมติให้ใช้พื้นที่ป่าพรุของโรงเรียนทั้งหมดปลูกปาล์มน้ำมัน และได้วางแผนจัดสรรพื้นที่ให้แก่ผู้ปกครองนักเรียนที่ยากจนไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ในรูปแบบการเช่าพื้นที่จากโรงเรียน

แบ่งเนื้อที่ให้เช่า 300 ไร่ ส่วนพื้นที่ที่เหลือเนื้อที่ 66-3-07 ไร่ ให้สถานศึกษาสงวนไว้สำหรับปลูกปาล์มน้ำมัน เพื่อนำรายได้มาพัฒนาโรงเรียนวัดแหลมดินสอและเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนต่อไป แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้เป็นพรุที่มีน้ำท่วมขังค่อนข้างสูงตลอดปี และมีดินเลนทับถมหนาแน่นมาก ทำให้รถที่จะลงไปขุดปรับพื้นที่นั้น ไม่สามารถลงไปในพื้นที่ได้ เป็นเหตุให้ไม่สามารถดำเนินโครงการต่อได้ การจัดการป่าพรุในรูปแบบดังกล่าวจึงยุติไปโดยสิ้นเชิง

จากปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุที่กล่าวมาทั้งหมด สาเหตุสำคัญเกิดจากการที่ประชาชนในพื้นที่ขาดความรู้ในเรื่องประโยชน์ของป่าพรุ โทษและผลกระทบจากการทำลายป่าพรุ ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขาดผู้นำชุมชนที่มีจิตอนุรักษ์ ขาดการรวมกลุ่มหรือเครือข่ายในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน และการวางแผนการดำเนินการจัดการพื้นที่ป่าพรุในอดีต ไม่ได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุเป็นหลัก แต่มุ่งคำนึงถึงเฉพาะประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว นอกจากนี้การจัดการในอดีตที่ผ่านมาไม่เคยเปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเลย

ผลการศึกษากระบวนการสร้างนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน

จากการศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ พบว่าส่วนใหญ่ใช้แนวทางและวิธีการที่คล้ายๆ กัน ได้แก่ การสำรวจปัญหา หาวิธีการแก้ปัญหา ร่วมกัน โดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น การฟื้นฟู อนุรักษ์ การปลูกป่าทดแทน จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลรักษาป่า การกำหนดกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากร ร่วมกัน การลงโทษตามกฎหมาย การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การจัดแบ่งพื้นที่ และการรวมกลุ่มสร้างอาชีพ เป็นต้น ซึ่งในการใช้มาตรการต่างๆ เหล่านี้จะสำเร็จลุล่วงได้ต้องเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีจิตอนุรักษ์อย่างแท้จริง จากการศึกษาวิธีการจัดการทรัพยากรโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้ 1) การสำรวจปัญหาศึกษาบริบทชุมชน 2) หาวิธีการแก้ปัญหา 3) ดำเนินการแก้ปัญหา 4) ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน 5) มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา และ 6) มีส่วนร่วมในการควบคุมติดตาม

รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้นแบบ มีลักษณะการจัดการที่เหมือนกันทุกพื้นที่ ได้แก่ ชุมชนรับรู้ปัญหา มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา มีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหา ร่วมกัน ภายใต้

ศักยภาพของชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน ที่สำคัญที่สุดคือทุกชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง มองการณ์ไกลและมีวิสัยทัศน์

ผลการพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน สรุปผล จากการศึกษาความต้องการจากกลุ่มตัวอย่าง ในการพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน โดยประยุกต์ใช้กระบวนการ AIC ทำให้ทราบความต้องการในการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ซึ่งตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ได้เสนอแนวทางในการแก้ปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุ โดยใช้วิธีการดูแลรักษา ควบคุมการใช้ เพื่อปล่อยให้ป่าฟื้นฟูเองตามธรรมชาติ ได้ข้อสรุป 5กิจกรรม คือ 1) ให้มีคณะกรรมการดูแลป่าพรุ ทั้งนี้โดยความสมัครใจ 2) แบ่งพื้นที่กำหนดขอบเขตเพื่อการอนุรักษ์ป่า สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ 3) กำหนดกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าพรุ 4) จัดกิจกรรมรณรงค์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในป่าพรุ และ 5) สร้างเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุในเขตพื้นที่

ผลการพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่การชี้แจงกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างผู้วิจัยกับชุมชนกลุ่มเป้าหมาย การศึกษาสภาพบริบทชุมชน การวิเคราะห์สภาพปัญหาและค้นหาปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาของการจัดการป่าพรุ การค้นหาศักยภาพชุมชนและเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อการ จัดการพื้นที่ป่าพรุ ดำเนินการแก้ไขปัญหาและประเมินผลเพื่อการพัฒนา ทำให้เกิดแผนปฏิบัติการการจัดการพื้นที่ป่าพรุร่วมกันพบว่า การดำเนินการดังกล่าวจะได้ผลดี กลุ่มตัวอย่าง ต้องค้นพบและรับรู้ปัญหาของตนเอง เห็นความสำคัญของการแก้ปัญหา มีความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกันซึ่งก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยดำเนินการผ่านแผนปฏิบัติการการจัดการพื้นที่ป่าพรุร่วมกัน ได้ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน 5 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการค้นหาศักยภาพชุมชน วางแผน ตัดสินใจและเสนอแนวทางแก้ปัญหา 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ปัญหา 4) การมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล และ 5) การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ ซึ่งมีกระบวนการที่เป็นขั้นตอน 6 ขั้นตอน คือ ศึกษาบริบทชุมชน กำหนดปัญหา และวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบการจัดการทรัพยากรชุมชน เชิดชูภูมิปัญญา ค้นหาศักยภาพชุมชนหาวิธีการแก้ปัญหาที่กำหนดเป็นแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน มีส่วนร่วมในการ

จัดการ ดำเนินการแก้ปัญหา และติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล

ผลการประเมินและปรับปรุงนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน
พบว่า มีความเหมาะสมตามประเด็นการประเมิน 2 ขั้นตอน ดังนี้

ประเด็นการประเมินในขั้นตอนที่ 1 พบว่า การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุของชาวบ้านในชุมชน สอดคล้องกับกิจกรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุในรอบปี โดยชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ตนเองได้มีส่วนร่วมในการกำหนดได้ ส่งผลให้การดำเนินการตามกิจกรรมหรือโครงการส่วนมากสามารถดำเนินการได้ประสบความสำเร็จด้วยดี ที่สำคัญก็คือหลังจากดำเนินการจัดการพื้นที่ป่าพรุตามแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุ พบว่าทรัพยากรในป่าพรุมีจำนวนเพิ่มขึ้น

ประเด็นการประเมินในขั้นตอนที่ 2 มาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน พบว่า นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืน มีความเป็นไปได้ สามารถนำไปใช้ได้จริงในพื้นที่เป้าหมาย มีความเหมาะสมต่อบริบทชุมชน สภาพพื้นที่ สอดคล้องกับประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน จึงมีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้ในบริบทชุมชนและพื้นที่ และถูกต้องตามหลักวิชาการ เพราะในการพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ได้อาศัย การศึกษาบริบทชุมชน สภาพปัญหาและการจัดการทั้งในอดีตและปัจจุบัน ศึกษาเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ศึกษาถอดบทเรียนพื้นที่ต้นแบบที่มีการจัดการ ทรัพยากรโดยชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้เครื่องมือและวิธีการที่หลากหลาย นำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการร่างนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุ ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ และนำไปทดลองใช้ในพื้นที่เป้าหมาย ติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลตามขั้นตอน และกระบวนการต่าง ๆ ทุกกระบวนการดำเนินการ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ในอดีตพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้ ชาวบ้าน ได้ส่งมอบไว้เพื่อให้โรงเรียนได้ใช้ประโยชน์จากไม้ในโรงเรียน และนำไม้จากบริเวณป่าพรุนี้มาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ได้แก่ การตัดไม้เส็ดมาขาย ไปขาย เพื่อนำเงินที่ได้มาพัฒนาโรงเรียน แต่ไม่ได้จัดการดูแล ไม้มีการควบคุม หรือฟื้นฟูรักษาสภาพป่าแต่อย่างใด เมื่อไม้ในบริเวณป่าพรุเหลือน้อยลง และหนทางการ

เดินทางเข้าไปในป่าพรุเป็นไปด้วยความยากลำบาก จึงได้ปล่อยปลดละเลยพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้ให้รกร้าง ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในโรงเรียนเหมือนเช่นในอดีต แต่ในปัจจุบันชาวบ้านในพื้นที่ ได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่โดยขาดความรู้และการจัดการที่เหมาะสม ไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา ทำให้ทรัพยากรป่าพรุโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้เสม็ดขาวลดลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้พื้นที่บริเวณโดยรอบของป่าพรุ เป็นพื้นที่ที่มีการครอบครองของคนในชุมชน ที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้ง ทำให้มีการถ่ายเทน้ำเสียและดินเลนที่เกิดจากบ่อกุ้งลงไปในพื้นที่ป่าพรุแห่งนี้ เกิดการทำลายอย่างต่อเนื่อง ทำให้ป่าพรุต้องเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรม ปัญหาความร่อยหรอของทรัพยากรในป่าพรุอย่างรุนแรง

จากปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุที่กล่าวมาทั้งหมด สาเหตุสำคัญเกิดจากการที่ประชาชนในพื้นที่ขาดความรู้ในเรื่องประโยชน์ของป่าพรุ โทษและผลกระทบจากการทำลายป่าพรุ ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขาดผู้นำชุมชนที่มีจิตอนุรักษ์ ขาดการรวมกลุ่มหรือเครือข่ายในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน และการวางแผนการดำเนินการจัดการพื้นที่ป่าพรุในอดีต ไม่ได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุเป็นหลัก แต่มุ่งคำนึงถึงเฉพาะประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว นอกจากนี้การจัดการในอดีตที่ผ่านมาผู้เกี่ยวข้องไม่เคยเปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเลย ดังนั้นการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุที่เหมาะสมและยั่งยืน จึงควรดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ ความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่เอื้อต่อวิถีชีวิตชุมชน ดังที่ เกษม จันทร์แก้ว (2556) กล่าวว่า การจัดการการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรอย่างยั่งยืนนั้นต้องมีแผนงานและมาตรการที่เป็นรูปธรรม เช่น ป่าไม้ก็ต้องมีแผนการจัดการที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ได้ และจิราภรณ์ คชเสนี (2555) ว่า การจัดการที่ยั่งยืนนั้น ต้องมีการจัดการแบบองค์รวม สอดคล้องกับ อูทิต กฏอินทร์ (2556) ที่กล่าวว่า แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนว่า ให้มุ่งเน้นแนวทางการแก้ปัญหาโดยยึดปัญหาเป็นหลัก โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมทั้งในด้านความคิดและการปฏิบัติ

การศึกษากระบวนการสร้างนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน จากการศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ พบว่าส่วนใหญ่ใช้แนวทางและวิธีการที่คล้ายๆกัน ได้แก่ การสำรวจปัญหา หาวิธีการแก้

ปัญหาาร่วมกัน โดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การฟื้นฟู อนุรักษ์ การปลูกป่าทดแทน จัดตั้ง คณะกรรมการเพื่อดูแลรักษาป่า การกำหนดกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน การลงโทษตามกฎหมาย การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การจัดแบ่งพื้นที่ และการรวมกลุ่มสร้างอาชีพ เป็นต้น ซึ่งในการใช้มาตรการต่าง ๆ เหล่านี้จะสำเร็จลุล่วงได้ต้องเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีจิตอนุรักษ์อย่างแท้จริง

รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้นแบบ เป็นไปในลักษณะ ที่มีการจัดการที่เหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกัน แต่จะมีรูปแบบการจัดการที่แตกต่างกันบ้างในบางขั้นตอน ลักษณะที่เหมือนกันทุกพื้นที่ ได้แก่ ชุมชนรับรู้ปัญหา มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา มีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาาร่วมกัน ภายใต้ศักยภาพของชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน ที่สำคัญที่สุด คือทุกชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง มองการณ์ไกลและมีวิสัยทัศน์ ดังนั้นกระบวนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนที่เหมาะสมนั้นต้องมาจากการศึกษาสภาพการณ์ บริบทพื้นที่ และปัญหาการจัดการพื้นที่ตั้งแต่ในอดีตจวบจนถึงปัจจุบัน ควรเกิดจิตสำนึกของคนในชุมชนดำเนินการจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน การจัดการทรัพยากรชุมชนให้ประสบความสำเร็จอย่างดียิ่งนั้น ชาวบ้านต้องร่วมกันวางแผนดำเนินงานและหาผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรมหรือโครงการอย่างชัดเจน (จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ, 2556)

การพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน สรุปผลจากการศึกษาความต้องการจากกลุ่มตัวอย่าง ในการพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน โดยประยุกต์ใช้กระบวนการ AIC ทำให้ทราบความต้องการในการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ซึ่งตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ได้เสนอแนวทางในการแก้ปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าพรุ โดยใช้วิธีการดูแลรักษา ควบคุมการใช้ เพื่อปล่อยให้ป่าฟื้นฟูเองตามธรรมชาติ ได้ข้อสรุป 5 กิจกรรมคือ 1) ให้มีคณะกรรมการดูแลป่าพรุ 2) แบ่งพื้นที่กำหนดขอบเขตเพื่อการอนุรักษ์ป่า สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ 3) กำหนดกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าพรุ 4) กิจกรรมรณรงค์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในป่าพรุ และ 5) สร้างเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุในเขตพื้นที่ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 7 ตำบลเกาะนางคำ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง โดยมีสมาชิกผู้เข้าร่วมในระยะแรก จำนวน 17 คนทำให้เกิดโครงการทั้งหมด 3 โครงการ คือ 1) โครงการสำรวจและ

ดูแลรักษาป่าพรุ 2) กิจกรรมกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ป่า สัตว์ป่า และสัตว์น้ำและ
3) โครงการรณรงค์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในป่าพรุแก่เยาวชน ซึ่งเป็นความ
ต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง และเกิดประโยชน์ต่อชาวบ้านโดยรวมอีกด้วย

ดังนั้นในการจัดการพื้นที่ป่าพรุนั้น วรรณิ เทพทิม และคณะ (2552) เสนอไว้ว่า
ต้องมีแผนการจัดการ โดยควรบอกรายละเอียดว่า ควรทำอะไร มีจุดประสงค์เพื่อ
อะไร มีกิจกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ระบุช่วงเวลาดำเนินการ และต้องมีการ
ติดตามประเมินผล จึงได้กำหนดเป็นแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน โดยมีส่วน
ประกอบของแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุ คือ บทนำ สภาพทั่วไป เนื้อที่และสภาพพื้นที่
แผนที่ป่าพรุโดยสังเขป โครงสร้างคณะกรรมการจัดการพื้นที่ กฎระเบียบในการใช้
ทรัพยากร ปฏิทินการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และแนวทาง
การดำเนินงาน และการควบคุม ติดตามและประเมินผล

ในการพัฒนานวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่ง
ที่จะต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ตั้งแต่การชี้แจง
กระบวนการวิจัยเพื่อสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างผู้วิจัยกับชุมชนกลุ่มเป้าหมาย การ
ศึกษาสภาพบริบทชุมชน การวิเคราะห์สภาพปัญหาและค้นหาปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา
ของการจัดการป่าพรุ การค้นหาศักยภาพชุมชนและเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อ
การจัดการพื้นที่ป่าพรุ ดำเนินการแก้ไขปัญหาและประเมินผลเพื่อการพัฒนา
สอดคล้องกับ ธนากร สังเขป (2555) ที่ว่า การกระทำหรือพัฒนาใดๆก็ตามที่กระทบ
กับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ถ้าต้องการให้ผลการพัฒนานั้นประสบความสำเร็จ
อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เป็นที่ยอมรับของประชาชนในชุมชนนั้น ต้องให้
ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกขั้นตอนตั้งแต่ร่วมให้ข้อมูล ร่วมคิด ร่วม
ตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลของ
การพัฒนา เพราะจะทำให้เกิดความรอบคอบ เชื่อมโยง ไม่แยกส่วน มีความรู้สึกเป็น
เจ้าของ มีการเรียนรู้และเป็นฐานของการพัฒนาที่ถูกทางและยั่งยืน ในการพัฒนา
นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน จึงพบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน มี 5 ขั้นตอน
คือ 1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา 2) การ
มีส่วนร่วมในการค้นหาศักยภาพชุมชน วางแผน ตัดสินใจและเสนอแนวทางแก้ปัญหา
3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ปัญหา 4) การมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบ
และประเมินผล และ 5) การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์

ลักษณะของการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในแต่ละขั้นตอนไม่เหมือนกัน คือ

1. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา ส่วนใหญ่เป็นบทบาทของผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าพรุในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ชาวประมง คนตัดไม้ และผู้ที่หาของป่า โดยผู้นำชุมชน เป็นผู้รับฟังข้อมูลและเพิ่มเติมรายละเอียด

2. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในค้นหาศักยภาพชุมชน วางแผน ตัดสินใจและเสนอแนวทางแก้ปัญหา ส่วนใหญ่เป็นบทบาทของผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่

3. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ปัญหา จะเป็นบทบาทของชาวบ้านในชุมชนในการดำเนินการตามแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน

4. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล ทุกภาคส่วน ได้แก่ ผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชน จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

5. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ ส่วนใหญ่เป็นบทบาทของผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าพรุในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ชาวประมง คนตัดไม้ และผู้ที่หาของป่า โดยผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้รับฟังข้อมูลและเพิ่มเติมรายละเอียด ทำให้ได้มาซึ่งนวัตกรรมการจัดการป่าพรุโดยชุมชนอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ในพื้นที่ป่าพรุของโรงเรียนวัดแหลมดินสอโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มีกระบวนการที่เป็นขั้นตอน 6 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาบริบทชุมชน 2) กำหนดปัญหา และวิเคราะห์ปัญหา 3) ศึกษาเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบการจัดการทรัพยากรชุมชน 4) เชิดชูภูมิปัญญา ค้นหาศักยภาพชุมชน หาวิธีการแก้ปัญหากำหนดเป็นแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน 5) มีส่วนร่วมในการจัดการ ดำเนินการแก้ปัญหา และ 6) ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล

การประเมินและปรับปรุงนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน

ผลการประเมินและปรับปรุงนวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนพบว่า นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน มีความเหมาะสมตามประเด็นการประเมิน 2 ขั้นตอน ดังนี้

ประเด็นการประเมินในขั้นตอนที่ 1 พบว่า

1. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุของชาวบ้านในชุมชน สอดคล้องกับกิจกรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุในรอบปี ได้แก่ การจับสัตว์น้ำ

จับสัตว์ป่า การตีผึ้ง การตัดไม้เสม็ดขาว การเก็บกระจูด และการหาของป่า จำพวก เห็ดเสม็ด ผักป่าต่าง ๆ เป็นไปตามฤดูกาลสอดคล้องกับการปรับเปลี่ยนเป็นระยะของ ทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุ

2. ชุมชนได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ตนเองได้ มีส่วนร่วมในการกำหนดไว้ โดยในระยะ 1 ปีที่ผ่านมาไม่พบชาวบ้านที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบเลย

3. ในการดำเนินการตามกิจกรรมหรือโครงการส่วนมากสามารถดำเนินการได้ ประสบความสำเร็จด้วยดี แต่บางกิจกรรมเช่นการศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบเพื่อนำองค์ ความรู้มาพัฒนารูปแบบการจัดการในพื้นที่ป่าพรุเป้าหมาย ไม่สามารถปฏิบัติ เนื่องจากมีปัญหาเรื่องเวลา แต่ชุมชนก็พยายามศึกษาหาความรู้จากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น พื้นที่ป่าชายเลนของส่วนบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่ 6 (สงขลา) ซึ่งมี นักวิชาการป่าไม้ที่มีความรู้คอยบริการช่วยเหลือเป็นอย่างดี

4. จากการติดตามผลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุ พบว่า หลัง จากดำเนินการจัดการพื้นที่ป่าพรุตามแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชน ผ่านไป 6 เดือน ชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำ จำพวก ปลา และกุ้ง ได้จำนวนมากขึ้น และมีขนาด โตกว่าที่เคยจับได้ก่อนการดำเนินการตามแผนการจัดการพื้นที่ป่าพรุ ส่วนทรัพยากร ป่าไม้ก็ขึ้นกระจายไปทั่วพื้นที่ และมีจำนวนหนาแน่นขึ้นจนเห็นได้ชัดเจน ประเด็นการประเมินในขั้นตอนที่ 2 มาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน พบว่า

นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุโดยชุมชนมีความเหมาะสมตามมาตรฐานการ ประเมินทั้ง 4 ด้าน คือ 1) ด้านการใช้ประโยชน์ในบริบทของพื้นที่เป้าหมาย มีระบบ การจัดการที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน สภาพพื้นที่ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน 2) ด้าน ความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการดำเนินการทุกขั้นตอน รับรู้ ปัญหา หาแนวทางแก้ปัญหา กำหนดกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมไม่ยุ่งยากซับซ้อน สามารถดำเนินการได้เองในชุมชน ควบคุมโดยกฎระเบียบที่มีความยืดหยุ่น 3) ด้าน ความเหมาะสมต่อบริบทชุมชนและสภาพพื้นที่ นวัตกรรมจัดการพื้นที่ป่าพรุโดย ชุมชน เป็นกระบวนการจัดการพื้นที่ โดยผ่านแผนการจัดการพื้นที่ ที่พัฒนาจากการ ศึกษาบริบทชุมชน และสภาพพื้นที่ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนใน ชุมชน มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน กิจกรรมการดำเนินการไม่ซับซ้อน ชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอก จึงมีความเหมาะสม ต่อการนำไปใช้ในบริบทชุมชนและพื้นที่ และ 4) ด้านความถูกต้องตามหลักวิชาการ

การพัฒนาแนวคิดกรมอาศัยการศึกษาบริบทชุมชน สภาพปัญหาและการจัดการทั้งในอดีตและปัจจุบัน ศึกษาเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ศึกษาถอดบทเรียนพื้นที่ต้นแบบที่มีการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนที่ประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับ เก็บข้อมูลภาคสนามทั้งการสำรวจ สังเกต การสัมภาษณ์เดี่ยว การสนทนากลุ่ม นำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการร่างแนวคิดกรมการจัดการพื้นที่ป่าพรุ ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ และนำทดลองใช้ในพื้นที่เป้าหมาย ติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลตามขั้นตอน

ในการจัดการป่าพรุเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้คงความอุดมสมบูรณ์ และช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ไว้นั้น จึงต้องเริ่มที่การสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมากที่สุด เช่น การให้ความรู้ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น การสร้างเครือข่ายการประสานงานและการทำงานร่วมกันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และประชาชนในท้องถิ่นในการอนุรักษ์ ป่าพรุและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าพรุอย่างยั่งยืนให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมให้ความรู้แก่เยาวชน แก่นนำชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการสร้างกระบวนการเรียนรู้และริเริ่มในชุมชนรวมทั้งให้มีเวทีประชาคมเพื่อรับฟังความคิดเห็นสร้างกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน เสนอแนวทางการความต้องการในการพัฒนา มีส่วนร่วมในการเลือกแนวทางที่เหมาะสมเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น ในบริบทของชุมชนพร้อมกับเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและแนวคิดอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

- 1.หน่วยงานด้านการอนุรักษ์และสถาบันการศึกษา ควรสนับสนุนให้มีการวิจัยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมโดยชุมชน ควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างหลากหลายและทุกขั้นตอน
- 2.สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษา ควรสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเรียนรู้ทรัพยากรป่าพรุ เพื่อปลูกฝังสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุให้แก่เยาวชนในท้องถิ่นต่อไป

บรรณานุกรม

- กมล สูดประเสริฐ. (2540). **การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2553). **ความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิทัศน์ชีวิต โลก**. กรุงเทพฯ : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- เกษม จันทรแก้ว. (2556). **การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จักรพงษ์ พวงงามชื่นและคณะ. (2556). **การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- จิราภรณ์ คชเสนี. (2555). **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. (พิมพ์ครั้งที่ 7 ฉบับปรับปรุงใหม่). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนากร ตั้งเขป. (2555). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประยูรศักดิ์ บัวเทศและคณะ. (2553). **โครงการรูปแบบการจัดการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ของชุมชนตำบลเมืองปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาและมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (2550). **เลสาบเรา ฉบับปฐมฤกษ์**. สงขลา: O.S. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์.
- โรงเรียนวัดแหลมดินสอ. (2550). **รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างหลักสูตรสถานศึกษาที่บูรณาการองค์ความรู้ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ของโรงเรียนวัดแหลมดินสอ ตำบลเกาะนางคำ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง**. ภายใต้โครงการสร้างฐานข้อมูลองค์ความรู้ท้องถิ่น แหล่งวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและ การสร้างชุดการเรียนการสอนและสื่อ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกสาธารณะ ความรักและหวงแหนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.

วรฤทธิ เทพทิมและคณะ. (2552). **รูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่เหมาะสมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนกรณีศึกษาป่าชุมชนดอนเหนือ ตำบลหัวนา อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น.

วิชัย เทียนน้อย. (2542). **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.

สวัสดิ์ โนนสูง. (2553). **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

สุภาวงศ์ จันทวนิช. (2547). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อภิชาติ ไจอารีย์. (2554). **กระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน**:

กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี. นครปฐม: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน.

อุทิศ ภูมิอินทร์. (2556). **การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

Jeffrey D. Kline† & Ralph J. Alig. (2002). **Does Land Use Planning Slow the Conversion of Forest and Farm Lands?**. Gatton College of Business and Economics, University of Kentucky

Kristen Evans. (2007). **Participatory Methods for Planning the Future in forest Communities**. Consultant, Center for International Forestry Research, New Orleans, Louisiana, USA.

Menzel, Susanne. (2011). **Decision support systems in forest management: requirements from a participatory planning perspective**.

Published online: 14 February 2012.

Susanne Menzel, Eva-Maria Nordstrom, Matthias Buchecker, Alexandra Marques, Heli Saarikoski and Annika Kangas. (2011). **Decision support systems in forest management: requirements from a participatory planning perspective**. Published online. 14 February 2012.